

Dzīves fragments bibliotēkā: personības un fragmentu stīgojums

"Si hortum in bibliotheca habes, nihil deerit."

"Ja tev ir dārzs bibliotēkā, nekā vairs netrūkst."

Citāts no Cicerona vēstules draugam Var(r)onam 46. g. pr. Kr.

Atslēgvārdi: personālisms, postmodernisms, fragments, personība, bibliotēka.

Bibliotekāri – personības

Daudzi ievērojami politiķi, rakstnieki un filosofi, kuri ir sekmējuši ideju attīstību, kultūras un politikas norises un paši rakstījuši neatkārtojamus literārus un filosofiskus darbus, ir strādājuši bibliotēkās un daļu savas dzīves pavadījuši, kārtējot grāmatu plauktus. Minēšu dažus piemērus. Latvijā iecienīts un tulkots rakstnieks Lūiss Kerols (*Lewis Carroll, Charles Lutwidge Dodgson, 1832–1898*), grāmatas "Alises piedzīvojumi Brīnumzemē" autors, strādāja Oksfordas Universitātes Kristus baznīcas bibliotēkā kā bibliotekāra palīgs un, veldzējoties no lekcijām matemātikā, aizrāvās ar lasīšanu. Argentīniešu rakstnieks Horhe Luiss Borhess (*Jorge Luis Borges, 1899–1986*) vairākus gadus līdzās literatūras profesūrai Buenosairesas Universitātē vadīja Argentīnas Nacionālo bibliotēku. ASV Federālās izmeklēšanas biroja (FIB) direktora Edgara Hūvera (*Edgar Hoover, 1895–1972*) pirmā darbavieta bija Kongresa bibliotēka. Bibliotēku viņš dēvēja par pasaulē lielāko failu kabinetu, aizrāvās ar informācijas kārtošānā sistēmām un izveidoja Djūija decimālo sistēmu (*Dewey Decimal System*), kas attīstījās kā FIB dokumentu organizācijas sistēma.

Bibliotēkās strādājuši ievērojami apgaismības laikmeta filosofi. Vācu "vētras un dziņu" laikmeta dzejnieks un filozofs Johans Volfgangs fon Gēte (*Johann Wolfgang von Goethe, 1749–1832*) līdzās radītajiem literārajiem darbiem un prestižajiem valsts amatiem strādāja Veimāras bibliotēkā, katalogizēja un kārtoja grāmatu krājumu. Johans Gotfrīds fon Herders (*Johann Gottfried von Herder, 1744–1803*) – Gētes līdzgaitnieks un Imanuela Kanta (*Immanuel Kant, 1724–1804*) skolnieks – daļu savas dzīves veltīja bibliotēkai. Kants strādāja Kēnigsbergas Universitātē un darbojās arī kā bibliotekāra palīgs. Savukārt Herdera gaitas Rīgā ir saistītas ar Rīgas Domskolas izveidi un Rīgas pilsētas bibliotēku (*Bibliotheca Rigensis, 1524–1945*), kas tagad ir nonākusi Latvijas Universitātes pārziņā. Šobrīd Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka ir izaugusi par bagātāko retumu un letonikas krātuvi ne tikai Latvijā, bet Baltijas reģionā kopumā un var lepoties ar izciliem darbiniekiem.

Pieminēšu bibliotekārus-personības, ar kuriem man ir bijusi iespēja tikties un strādāt kopā gan agrāk, gan tagad. Atmiņā palikuši atsaucīgie un smalkie Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas kolēģi, īpaši mūzikas zinātniece Ilma Grauzdiņa un mūzikas personāliju pārzinātāja, vecākā bibliotekāre Irēna Blūma. Viņa Mūzikas akadēmijas bibliotēkā izveidoja Latvijas mūzikas personību vēsturisko datubāzi.

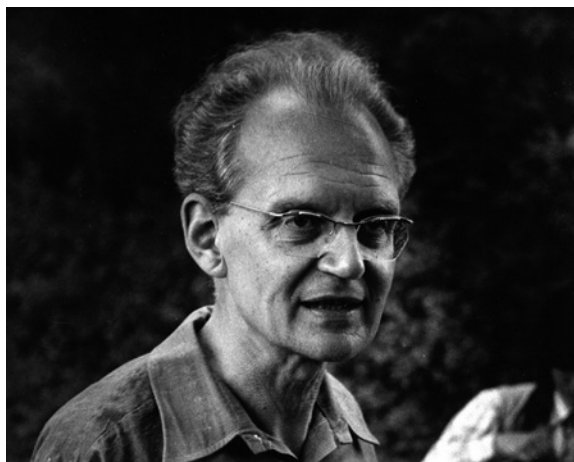
LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore Venta Kocere jau vairākus gadu desmitus attīsta starpkultūru dialoga tēmu un pēta izcilu Latvijas personību ceļus Ukrainā. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas ilggadējais darbinieks Valdis Mazulis izcēlās ar rūpību ikviena jautājuma risināšanā, viņa precizitāte garantēja kvalitatīvu digitalizācijas procesu. Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas vadītāja Aija Taimiņa ir atzītākā eksperte savā jomā ne tikai Latvijā, bet arī ārpus tās. Annas Šmites un Guntas Jaunmuktānes vadītā Misiņa bibliotēka turpina īstenot Jāņa Misiņa (1862–1945) misiju: veidot lielāko un nozīmīgāko letonikas krājumu, tajā iekļaujot visu, kas izdots latviešu valodā, un visu, kas izdots par Latviju un latviešiem. 1885. gadā Krācēs pēc Jāņa Misiņa vēlmes tika likti pamati vecākajai un pilnīgākajai latviešu grāmatu krātuvei. Tagad tā no publiskas bibliotēkas ir izaugusi par zinātnisku bibliotēku un kļuvusi par Latvijas inteliģences, literatūrzinātnieku un vēsturnieku iecienītu lasīšanas vietu. Misiņa bibliotēkas un Kārļa Egles (1887–1974) **1** 130. gadskārtai tika veltītas zinātniskās konferences un izdots rakstu krājums¹. Jāatzīmē arī iepriekšējo gadu detalizētie un faktoloģiskie pētījumi, kas veltīti Latvijas bibliotēku dižgariem.² Šeit līdzās Jānim Misiņam un viņa darba turpinātājam Kārlim Eglem minams izcilais grāmatniecības vēsturnieks Aleksejs Apinis (1926–2004) **2** un daudzi citi. Īpaša nozīme Latvijas reto grāmatu un rokrakstu fonda izpētē ir ilggadējai Latvijas Nacionālās bibliotēkas Retumu nodaļas vadītājai Inārai Klekerei un viņas veidotajai komandai. Latvijas bibliotēku vēsturē stabili vietu ir ieņēmusi Zanderu dzimta: seniora Ojāra Zandera (1931–2018) darbs Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā

¹ *Meklējiet rakstos! Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130*. Sast. un zin. red. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2018.

² *Svēts mantojums Rīgai. J. Misiņš un viņa bibliotēka*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002; *Grāmatas un grāmatnieki. Misiņa bibliotēkas 100. gadadienai. 1885–1985*. Rīga: Zinātne, 1985.

1 Jānis Misiņš (1862–1945) un Kārlis Egles (1887–1974) (LU Akadēmiskās bibliotēkas zinātnisko rakstu krājums "Meklējiet rakstos! Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130")

2 Aleksejs Apinis (1926–2004)

un viņa dēla Viestura Zandera, Latvijas Universitātes profesora, ieguldījums baltvācu grāmatniecības izpētē. 2024. gadā Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka (dibināta 1524. gadā) atzīmēs 500. gadskārtu un bibliotekāru-personību nozīme aktualizēsies atkal un atkal.

Humanitas: personība un struktūras cilvēks

Mūsdienu dzīvi arvien vairāk ietekmē digitālajā pasaulē valdošie procesi, atvērtās piekļuves dati un attālinātā saziņa. Personības loma mazinās, to aizstāj procesu pārraudzība un modelēšana. Vai ir iespējams “reabilitēt” personību kā neaizstājamu procesu virzītāju? Kāda ir cilvēka, personības nozīme sabiedrībā, kultūrā un zinātnē? Personība tiešā veidā ir saistīta ar cilvēka un humanitātes izpratni, kas nebūt nav universāli definējama, bet ir laikmetu un teorētisko strāvojumu caurausta. Raksturīgi, ka ekonomisko un sabiedrības križu laikā aktivizējas cilvēka ietekmes apvāršņu meklējumi: cik lielā mērā cilvēks var mainīt sev apkārt esošo (ne)kārtību?

Ar *humanitas* apzīmē to vērtību un īpašību kopumu, kas cilvēku šķir no pārējās pasaules, – humanitāte ir cilvēcība. Kanta pārliecība, ka cilvēks ir augstākā vērtība, mērķis un nekad ne līdzeklis, mūsdienu pasaulē nav viennozīmīga, un cilvēks dažkārt kļūst par rīku kalkulējošās realitātes uzturēšanai. Citiem vārdiem, cilvēks kļūst par funkcionāru un izpildītāju, darbojas konstruētā racionalitātē, un individuālais prāts galvenokārt ir tikai līdzeklis mērķu sasniegšanā, nevis humanitātes mērs. 21. gadsimtā cilvēki darbojas pašu radītajos tīklojumos, un viņu dzīve veidojas no vietas varas, ekonomikas, kultūras un izglītības struktūrās. Bet līdzīgi ir bijis arī iepriekš – daudzu gadsimtu garumā vieta sabiedrībā, nauda un varai pietuvināts stāvoklis ir noteicis ietekmes un komforta zonas. Atšķirība ir tajā, ka mūsdienās pašpietiekamība ir aizstāta ar

funkciju izpildi un augstskolās tiek gatavoti speciālisti bez zināšanām filosofijā un ētikā. Līdz ar to filosofisks jautājums par personību paliek nomaļus. Cilvēki mazāk cenšas radīt ko jaunu, bet tiecas pēc ātrākas informācijas aprites un piekļuves tai. Dažkārt pat veiksmīgāk ir cilvēku aizstāt ar mākslīgo intelektu un viedajām tehnoloģijām, un augšgalā nostājas nevis pašpietiekamie un pašapzinīgie, bet gan tie, kam dots talants veikt manipulācijas, pārraudzīt struktūras un spēja aizstāt vienu elementu ar otru pat tad, ja elements ir cilvēks. Žans Bodrijārs (*Jean Baudrillard*, 1929–2007) darbā “Fragmenti” atzīst, ka tehnika un tehnoloģijas rada acumirkliņu, bet saistītu fragmentu tīklojumu. Mūsdienās vairs nav iespējams izveidot nepārtrauktības un veseluma formu, jo pati sistēma to nekavējoties iznīcinās.³ Vai šajā gadījumā cilvēks ir tikai fragments starp citiem līdzīgiem fragmentiem, elements starp citiem elementiem?

20. gadsimta otrajā pusē postmodernisma filosofijā⁴ ienāk *strukturālais cilvēks*, kas, pateicoties savai iztēles spēlei, domās pārdzīvo struktūras. Strukturālisms izpaužas kā domāšanas darbība, kurā tiek radīti objekta funkcionēšanas nosacījumi. Struktūrās domājošs cilvēks realitāti sadala fragmentos un tad tos no jauna savieno, bet, savienojot fragmentus no jauna, veidojas pavisam cits objekts nekā tas, kas bija sākotnēji. Veidojas jauna realitāte – strukturālā, modelētā realitāte, hiperrealitāte. Šādā modelētā pasaulē cilvēks pastāv un darbojas kā izpildītājs vai cilvēks-apzīmētājs, viņš pakļaujas jaunās struktūras funkcionalitātei un nodrošina tās darbību. Bet tēli, kas darbojas šajā virtuālajā realitātē, ir ieprogrammēti – viņi neveido references ārpus struktūras funkcijām, viņi nav brīvi, bet ir iepriekšparedzami un tāpēc garlaicīgi. Personība ir gara brīvībā, izvēles brīvībā un nemitīgā ceļā pie sevis.

³ Baudrillard, J. *Fragments : conversations with François L'Yvonne*. Routledge, 2004.

⁴ Žils Delēzs, Žans Bodrijārs un citi franču postmodernie domātāji.

Tomēr tas nenozīmē, ka personības iezīmes mūsdienās vienmēr tiek novietotas otrā plānā. Bez personībām nebūtu iespējama māksla. Māksla pieprasa, lai staro dvēsele, ķermenis un prāts. Ar prāta kalkulāciju un funkcionēšanu vien nepietiek. Par personību tiek runāts ikreiz, kad gara spēks, zināšanas, morālās vērtības, talants, personīgā attieksme un citas vērtības izceļ cilvēku pāri vienmuļajam kopumam. Nenoliedzami, postmodernie filosofi Žils Delēzs (*Gilles Deleuze*, 1925–1995), Žans Bodrijārs, Žans Fransuā Liotārs (*Jean-François Lyotard*, 1924–1998) u. c. ir lielas personības, lai arī savā filosofijā viņi cilvēku raksturo kā iekļautu esamības un informācijas tīkļos, kas līdzinās struktūras un funkciju elementiem. Personība nav sevī noslēgta individualitāte, tā apliecinās globāli un darbojas ne tikai sevis pilnveidošanā, bet arī lielāku mērķu labā, tā ir saistīta ar izglītību un morāli, un spēju savas zināšanas un pieredzi nodot tālāk.

Kontrastam postmodernisma intelektuāļu atziņām minēšu pāris piemēru no filosofijas vēstures. Par cilvēka tieksmi sasniegt savu iespējamo prāta un morālo pilnību filosofijā tiek domāts kopš tās sākotnes. Antīkie filosofi, cildinot pašpietiekamu cilvēku, uzsvēra harmoniju starp tikumiem un zināšanām un to nozīmi valsts veidošanā. Sevis pilnveidošana ietvēra rūpes vienlīdz par ķermeni, cik prātu un zināšanām. Iegūtā pašpietiekamība liecināja par tikumisku noturību un nobriedušu morāli, kuru Aristotelis (Ἀριστοτέλης, 384.–322. g. pr. Kr.) raksturoja kā pašapzinīgu cilvēku, kas rīkojas atbilstoši un mērķtiecīgi, ir draudzīgs un labvēlīgs. “Pašapzinīgums kā rakstura kvalitāte ir savas vērtības apzināšanās augstākā mērā, bet ricībā pašapzinīga cilvēka pareizā nostāja izpaužas kā vidus un samērs, jo viņš pats sevi vērtē atbilstoši pienācīgajam.”⁵ Kad antīkā filosofija un kultūra atdzima Eiropā, renesanses humānisti pievērsās antīko tekstu tulkošanai un interpretācijām un augstu vērtēja

zināšanas, kas grezno cilvēku un ir skaistas pašas par sevi. Franču humānists Mišels Monteņs (*Michel de Montaigne*, 1533–1592) nereti atsauca uz Aristoteli un gan ar cieņu, gan ironiju izturējās pret antīkajā pasaulē cildināto pašpietiekama cilvēka ideālu. “Ja kādam nav zināms Aristotelis, tad, viņaprāt, tāds nepazīst pats sevi. Parastas un rupjas dvēseles nespēj saskatīt pacilāta prātojumā graciozitāti un nozīmību, bet šo divu dvēseļu veidi piepilda visu pasauli. Trešais veids, kuram jūs tiecaties sevi atdot, ir tīras un ar pašu spēku stipras dvēseles, bet tāda veida dvēseles ir tik retas, ka tām gluži pamatoti nav mūsu vidū nedz vārda, nedz iespaids; tādēļ tiekties pēc tā un censties tam patikt nozīmē gandrīz vai velti zaudēt laiku.”⁶

Prāta, tikumu un zināšanu vienība ir cilvēka pašpietiekamības iezīme arī apgaismībā. Kants uzskatīja, ka ikviena cilvēka ceļš uz apgaismību ir saistīts ar brīvību un spēju izmantot savu prātu – cilvēks sevī “atrod pats savu prātu”, tiecas pēc vispārīgā un spēj orientēties pats savā domāšanā. Pretēji tam: “Ja man ir grāmata, kas man aizstāj sapratni, dvēseļu aprūpētājs, kas man aizstāj sirdsapziņu, ārsts, kas man noteic diētu, utt., tad jau man pašam nav ko pūlēties. Man nav nepieciešams domāt, ja tik es varu samaksāt.”⁷ Herders humanitāti saistīja ar cilvēcisko dabu: “Tāpat īstenais prāts vienmēr saistīts arī ar taisnīgumu un labestību, labestība ved uz prātu, prāts ved uz labestību; prāts un labestība ir divi poli, ap kuriem asi griežas humanitātes lode.”⁸ Herders darba “Vēstules humanitātes veicināšanai” iesākumā raksta: “Ar katru dzīves gadu no mums nokrīt ievērojama daļa vizuļu, ar kuriem no pašas bērnības gan ricībā, gan zinātnēs, izpriecās un mākslās mūs rotājusi fantāzija. Nelaimīgs tas,

⁵ Aristotelis. *Nikomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne, 1985, 88. lpp.

⁶ Monteņs, M. de. *Esejas*. Fragmenti no II un III sējuma. Rīga: Zvaigzne, 1984, 157. lpp.

⁷ Kants, I. Atbilde uz jautājumu: Kas ir apgaismība? No: Kants, I. *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC, [b. g.].

⁸ Herders, J. G. Par cilvēcības dabu. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995, 136. lpp.

kurš nēsājis tikai svešas spalvas un viltotus dārgakmeņus, laimīgs un trīskārtlaimīgs tas, kura rota ir vienīgi patiesība un kam sirdī plūst žēlsirdības avots. Viņš jūtas spirdzināts, kad citi – cilvēki tikai no ārpuses – viņam apkārt smilkst un nikuļo; viņš rod spēcīgāku vispārības labumā, cilvēces progresā, viņa krūtīs ir platākas, viņa esība nozīmīgāka un brīvāka.”⁹ Herdera pārliecība par brīvu, apgaismotu un morāli atbildīgu cilvēku raksturo personību tās ģenerālajās līnijās.

Pēc garīga spēka tiecas romantiķi, esošās kārtības noliedzēji un ideju pārņēmtie – Frīdriha Ničes (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844–1900) pārliecība, ka ikvienam pašam jāspēj pārvarēt savu vājumu un tapt lielam, ietekmē arī latviešu kultūru un filosofiju, it īpaši Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. Protams, Ničes pārcilvēks ir pretmets antikās kultūras ideālam – harmoniskajam, ieturētajam un savu kaislību pārvaldošajam pašpietiekamajam pilsonim. Bet Ničes filosofija bija pieteikums kaismīgajam, varošajam, drosmīgajam un neprātīgajam, kas spējīgs sagraut rutīnu un garlaicību. Vilis Plūdonis (1874–1940) Ničes darba “Tā runāja Zaratustra” tulkojuma ievadā uzsver, ka Niče piešķir cilvēkam viņa lielo vērtību un aicina neko neuztvert par pēdējo vārdu, bet iet tālāk, augstāk, dziļāk. Cik aktuāla mūsdienās ir morāli noturīga, pašpietiekama cilvēka klātbūtne un viedoklis? Cik nepieciešams ir Ničes drosmīgais neprātis?

Izglītība un audzināšana, lai cilvēku veidotu pēc iespējas harmoniskāku, kurš taisnīgi izturētos pret sevi un citiem, mūsdienu darba tirgu interesē maz. Jautājums par personību kļūst diskutabls un no pirmajām rindām pārvietojas uz perifēriju. Lai noteiktu procesus un ieņemtu amatu un vietu struktūrā, morālais noturīgums atkāpjas, svarīgāka ir atbilstība noteiktu funkciju veikšanai. Pārsteidzošs šķīstu jautājums darba intervijā: vai jūs esat gatavs draudzībai, labvēlībai un taisnīgamam?

⁹ Herders, J. G. Vēstules humanitātes veicināšanai. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*, 128. lpp.

Mūsdienās satrauc jautājums, kā izturēt un nesabrukt, kā noturēties funkcionālajās struktūrās, saglabājot cilvēcību un *vispārīgu nojēgu* par lietām. 20. gadsimta hermeneitiskās filosofijas izveidotājs Hanss Georgs Gadamers (*Hans-Georg Gadamer*, 1900–2002) uzskatīja, ka izglītība līdzās spriestspējai, gaumei un *sensus communis* (kopīgai nojēgai) ir viens no galvenajiem humanitātes jēdzieniem un katras domājošas būtnes pienākums pret sevi ir izglīties. “Izglītota apziņa darbojas visos virzienos, un tai piemīt *vispārīga nojēga*. Vispārīga un kopīga nojēga faktiski ir izglītības būtības formulējums, kas ļauj ieskanēties plašai vēsturiskai sasaistei. [...] Tas, uz ko mēs tiekam atgriezti, ir *humānistiskā tradīcija*.”¹⁰ Gadamers, raksturodams izglītību, salīdzina to ar jēdzienu *Bildung*, kas domājams kā veidošanās, tapšana, celšana un tapšanas procesa nebeidzamais rezultāts, tādejādi izglītība ir jau dotā attīstīšana.¹¹

Personālisms

Personālisms uzplaukst 20. gadsimta sākumā un vijas cauri vācu, franču, amerikāņu, latviešu kultūrai. Tas veidojas kā pretstats pozitīvismam un materiālismam un skata cilvēka vietu esamībā, tā nozīmi vēstures veidošanā, aptverot metafizikas, eksistences un sociālpolitiskos jautājumus. Personālisma filosofija ir sazarota, daudzveidīga, tai ir daudzi kopīgi aspekti ar citiem filosofijas virzieniem. Laika posmā starp Pirmo un Otro pasaules karu saskaroties ar ekonomisko sabrukumu un morālo dezorientāciju, filosofi kā kritēriju, pēc kura jāveido krīzes risinājums, izvirzīja cilvēku.

Jēdzienu “personālisms” filosofijas diskusijā ievieš Frīdrihs Šleiermahers (*Friedrich*

¹⁰ Gadamers, H.-G. *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava, 1999, 29.–30. lpp.

¹¹ Par personību izglītības kontekstā I. Kivle rakstījusi iepriekš savā monogrāfijā “Filosofija: teorētiska un praktiska mācība” (2011) un pedagoģiski sabiedriskajā mēnešrakstā “Audzinātājs” (2012).

Schleiermacher, 1768–1834) pāris gadsimtu pirms tam, kad sāka veidoties personālisms kā filosofijas virziens. Darbā “Par reliģiju” Šleiermahers ierāda reliģiskā personālisma ceļu, kur Dievs tiek uztverts kā personība. Vēl agrāk, pirms Šleiermahera, personālisma aizmetņi saskatāmi vācu matemātiķa un filosofa Gotfrīda Leibnīca (*Gottfried Wilhelm Leibniz*, 1646–1716)¹² metafizikā. Viņa mācība par mōnādēm kā nedalāmām vienībām ietekmē personālisma veidošanos. To it īpaši novērtē franču personālisma lielākā figūra, viens no 20. gadsimta redzamākajiem personālisma pārstāvjiem un žurnāla “*Esprit*” (1932) dibinātājs Emanuels Munjē (*Emmanuel Mounier*, 1905–1950). ³

Munjē ierosināja izcelt cilvēka individuālo garīgo pasauli iepretim masu kultūrai. Cilvēks ir centrs, lielākā vērtība un ir pat realitāti skaidrojošs epistemoloģisks, ontoloģisks un aksioloģisks princips. Līdzās Munjē franču personālisma veidošanos ietekmēja Gabriels Marsels (*Gabriel Marcel*, 1889–1973) un Žaks Maritēns (*Jacques Maritain*, 1882–1973). Maritēns bija arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (1948) izstrādes dalībnieks. Zināmā mērā personālisms meklēja humanitātes (cilvēcības, cilvēciskuma) pamatojumu un cilvēka aizsardzības ceļus ne tikai filosofijā, bet arī reglamentējošos dokumentos. Žaka Maritēna un Emanuela Munjē desmit gadus (1929–1939) ilgā sarakste¹³ ir uzskatāma par 20. gadsimta 30. gadu franču personālisma rašanās kodolu. Viņus vienoja kopīgs mērķis cilvēku parādīt kā garīgu, radošu centru, kas ir spējīgs noteikt un pat mainīt dzīves gaitu. Franču personālisma idejas dzima neformālās sarunās, viesojoties Maritēna, Marsela u. c. franču intelektuāļu mājās Parīzē, diskusijās žurnāla

³ Emanuels Munjē (*Emmanuel Mounier*, 1905–1950). <https://www.pinterest.com/pin/1077767754551821084/>

¹² Arī Leibnīcs strādāja bibliotēkā un piecus gadus (1668–1673) katalogizēja barona Boineburga privāto bibliotēku un izveidoja *Bibliotheca Boineburgica* katalogu četros sējumos ar 9840 pamatierakstiem.

¹³ *Jacques Maritain / Emmanuel Mounier. Correspondences 1929–1939*. Ed. J. Petit. Paris: Desclée de Brouwer, 1973.

“Esprit” redakcijā. Šajās sarunās nostiprinājās uzskats par “integrālo personālismu”, kurā vienojas trīs personības vērtības: būt, domāt un darboties. Tas it īpaši nozīmīgi kļuva krīzes apstākļos starp abiem pasaules kariem, kad bija nepieciešams apzināt personības potenciālu, tās spēju ietekmēt procesus un sabiedrībā valdošo individuālisma dehumanizāciju un depersonalizētu totalitārismu. Munjē mēģināja izveidot personālismu, kura centrā ir “darbīga personība” – jēgpilna un radoša patība. Viņš iestājās nevis par mūžīgām, abstraktām garīgām vērtībām, bet gan par iemiesotu garīgumu, kur mūžīgais ir laiciskajā. Munjē aizrāvās ar Leibnica monādes kā nedalāmas substances principu un attiecināja to uz personību: tā kā substance nav sadalāma daļās, tad cilvēks ir ķermenis tādā pašā mērā kā gars. Leibnica “Monadoloģijas” (1714) centrālā ideja pauž, ka Visums sastāv no bezgala daudzām monādēm, katrai monādei ir sava individuālā identitāte un iekšējais princips, pēc kura tā darbojas. Nav iespējamās divas identiskas monādes.¹⁴ Leibnics uzskatīja, ka monādes pilnība ir darbība un nepilnība – pasivitātē. Šis darbības princips ietekmēja Munjē personālisma ideju par darbīgo personību kā nedalāmu vienību ar garu, prātu un ķermeni. Cilvēks nevar eksistēt ārpus sava ķermeņa. Ķermenis kā cilvēka bioloģiskā robeža ir apliecinājums tam, ka cilvēks ir šeit un tagad, un cilvēks ir aplūkojams ķermeniskajā un garīgajā sasaistē un saistībā ar ģimeni, sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem, kuros cilvēks eksistē, pārvietojas un meklē jaunas iespējas kontaktēties ar realitāti. Šī kustība un darbība veido cilvēka dzīvi – būt, domāt, darboties.

¹⁴ Leibnica piedāvātais monāžu līmenis vai gradācija izšķir vienkāršās monādes bez atmiņas un ar neapzinātu uztveri; attīstītākas ir parastās dvēseles, tām katrai ir sava atšķirīga uztvere; augstākās ir racionālās dvēseles, kurām piemīt pašapziņa un saprāts. Monādes – racionālās dvēseles, lai arī ir spējīgas zināt mūžīgās patiesības, ir ierobežotas attiecībā pret neierobežoto Dievu – augstāko monādi un absolūto vienību.

Latvijā personālisms¹⁵ ienāca ar latviešu pirmo akadēmisko filosofu Jēkabu Osi (1860–1920). 1897. gadā J. Osis Maskavā aizstāvēja doktora disertāciju “Personālisms un projektivisms Lotces metafizikā”. Pavisam nesen, 2022. gadā, Latvijas lasītājiem kļuva pieejams Andra Hirša apjomīgais un dziļais pētījums par Jēkaba Oša dzīvi un filosofiskajiem uzskatiem, par viņa ieguldījumu Tērbatas personālisma skolas veidošanā.¹⁶ Hirša pētījums iesākas ar jautājumiem: Kas ir personība? Kas veido individualitātes kodolu? Oša atbilde ir – lai apzinātos, ka esamības avots ir personībā, jānoiet ilgs pašizziņas ceļš: “Doma ir process, tā ir dzīva, un domāšanā mēs esam doti paši sev.”¹⁷ Līdzīgi kā citus personālisma filosofus, arī Oša filosofiskos uzskatus ietekmē Leibnica filosofija. Viņš 1887. gadā Tērbatas Universitātē aizstāv maģistra darbu “Pētījums par substances jēdzienu Leibnica filosofijā”. Personālistus piesaista substances aktivitātes princips. Diskusija par to, cik lielā mērā monāde ir domājama kā neķermeniska substancionāla vienība un cik lielā mērā monādes nedalāmība pamato cilvēka ķermeņa un gara nedalāmību, aizsāk diskusijas personālisma filosofijā. Tāpat arī Leibnica apgalvojums, ka monādēm nav ne logu, ne durvju, pa kurām kaut kas varētu iekļūt vai izkļūt, raisa jautājumu: ja monādes kā noslēgtas un nedalāmas vienības veido paralēles un līdzības ar personību, kā personība sazinās ar apkārtesojo pasauli un citām personībām? Viennozīmīgi personība nav identa monādei, lai gan daudzas monādes

¹⁵ Personālisma filozofijas elementi ir rodami vairākos 20. gadsimta 20.–30. gadu ievērojamāko Latvijas filozofu tekstos – Paula Dāles, Paula Jureviča, Pētera Zālītes u. c.

¹⁶ Tērbatā personālisma mācību aktualizēja Gustavs Teihmillers; ap viņu pulcējās neliela filozofiskā skola, kuras kodolu veidoja J. Osis, Rīgā dzimušais krievu filozofs Jevgēņijs Bobrovs (*Евгению Бобров*) un Vlodzimežs Šilkarskis (*Włodzimierz Szyłkarski*).

¹⁷ Hiršs, A. *Persona un personālisms: pārdzīvojot ideālista sabrukumu. Pirmā latviešu filosofa Jēkaba Oša dzīve un uzskati*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 12. lpp.

īpašības tai ir raksturīgas: noturība pret ārējām ietekmēm un strāvojumiem, aktivitāte un darbīgums, citu monāžu (personību) esamības apzināšanās, neļaujot tām izjaukt pašas nedalāmo vienību. Katra monāde ir individuāla, tās atrodas pastāvīgā iekšējā mainībā, un to iekšējā pilnveidošanās dziņa virza nepārtrauktu pāreju no viena stāvokļa uz citu. Monāde ir dzīva, darbībai spējīga vienība, kas no sava skata punkta priekšstata sevi, Visumu, pasauli. Cilvēks var zināt tikai apziņā doto un uztverto: sajūtas, priekšstatus un emocijas. Arī par ārējo pasauli var zināt tikai tik daudz, cik tas ir uztverts apziņā. Vai konceptuāli ir iespējams, ka monāde un personība ir tikai fragmenti pasaules ainā?

Cilvēks – fragments ainā

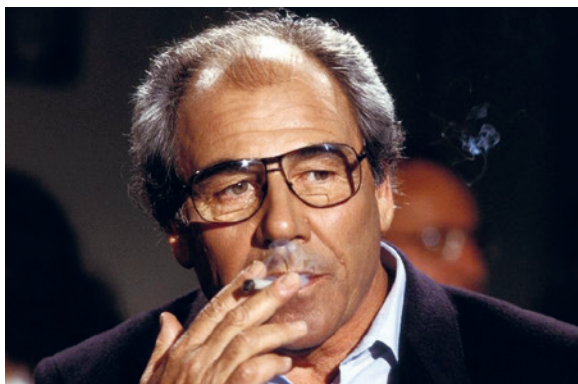
Ja iedomājamies, ka uz savu dzīvi raugāmies no skatu torņa, redzam nevis dzīves plūdumu, bet galvenokārt atmiņas fragmentus dažādās nokrāsās un atšķirīgās nozīmēs, un mūsu dzīve iegūst mozaikas ainu, kurā fragmenti vienojas pēc kāda likuma, kas tos visus saista kopā. Un, katru reizi no jauna uzkāpjot skatu tornī, mūsu skatam paveras cits fragmentu izkārtojums, kas liecina par šeit un tagad manī notiekošo iekšējo dzīvi. Ja uz cilvēka dzīvi spējam raudzīties kā uz paša veidotu un ieraudzītu “fragmentu pasauli”, tad kā mēs radām “fragmentu pasaules” no visa esošā, kas ir ap mums? Kā cilvēku radītās fragmentu pasaules ir filosofijā, gleznā, mūzikā, tekstā, valodā, un vai cilvēks pats arī ir domājams kā kustīgs fragments lielajā pasaules ainā? Kā un no kādiem fragmentiem veidojas mākslas, filosofijas, literatūras, valodas, arhitektūras un citas pasaules? Kas ir fragments cilvēka jēgpilnajā apziņā? Kas ir fragments valodā?

Uzskatāmākie piemēri valodas fragmentiem ir aforismi, parunas, sakāmvārdi un mīklas. Žans Bodrijārs ⁵ darbā “Fragmenti” rakstīja, ka aforismiem, videoklipiem un reklāmai ir kopīgs acumirkīgums, ātrums un īslaicīgums, taču aforisms ir atšķirīgs. Aforismā kā fragmentā ir vēlme lietas atbrīvot, cik vien tas

4 Jēkabs Osis (1860–1920)

5 Žans Bodrijārs (*Jean Baudrillard*, 1929–2007).
<https://postmodernisminanutshell.wordpress.com/thinkers/>

iespējams. Etimoloģiski *aforizein* ietver domu par atdališanu, izolāciju. Aforismā mēs redzam lietas eliptiskā tukšumā, tās ap sevi rada simbolisku telpu un plaisu. Vai fragments var palikt fragments, ja tas veido plaisu un pārrāvumu ar visu, kas tam apkārt, atdalās no veseluma, kura fragments tas bija, un iesāk pats savu jauno dzīvi?

Fragments

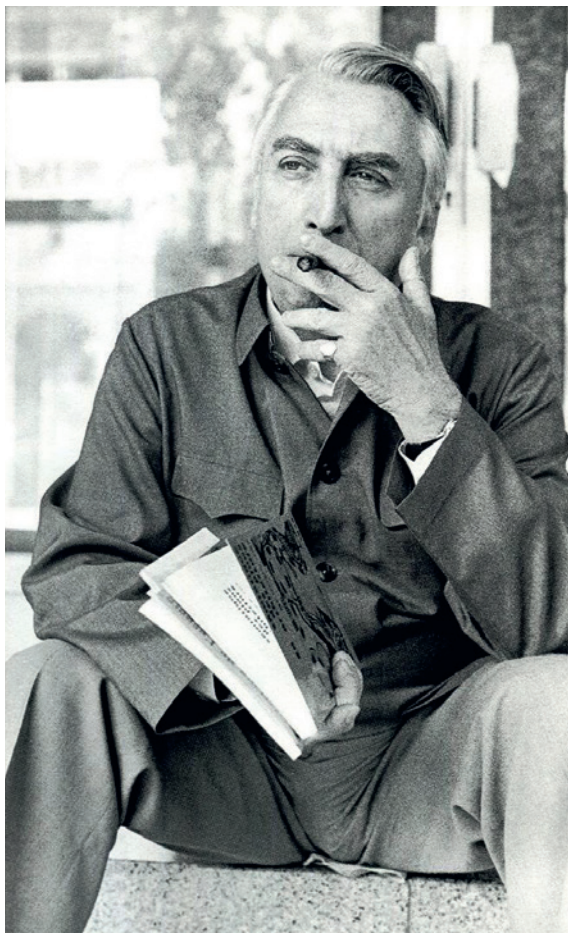
Fragmentu var definēt kā izcēlumu, kas patstāv kā kopības daļa, – cilvēka dzīves fragmenti, mākslas darbu fragmenti, pilsētas fragmenti, valodas fragmenti, mūzikas fragmenti. Lai labāk saprastu realitāti, mēs to fragmentējam – no fragmentiem veidojam darbus un ainas, ar fragmentiem izskaidrojam vēstures procesus un politiskās aktualitātes. Fragmenta izņemšana un izcelšana no veseluma vienlīdz var būt gan nejaušība, gan apzināta prakse, bet abos gadījumos tiek ietekmēta veseluma nedalāmība un kopību vienojošā saikne. Vienu no filosofijas atbildēm, kā saprast fragmentu, dod hermeneitiskā tradīcija, kurā veidojas metodoloģisks un filosofisks ceļš, kur caur daļu tiek meklēts kopsakars. Veselā saprašana caur daļu un daļas saprašana caur veselo ir turpinājusies gadsimtiem ilgi.¹⁸ Atsevišķa fragmenta sapratne nosaka kopības sapratni, un, redzot ainu kopumā, mēs redzam fragmentus tajā – fragmenti kārtojas

---

¹⁸ Šajā sakarā ir neiespējami neminēt Fridriha Šleiermahera atklāto teksta saprašanas hermeneitisko apli no daļas uz veselo un no veselā uz daļu, Vilhelma Dilteja (*Wilhelm Dilthey*, 1833–1911) vēsturiskā kopsakara meklējumus, Martina Heidegera (*Martin Heidegger*, 1889–1976) filosofiju, Hansa Georga Gadamera hermeneitiku, Pola Rikēra (*Paul Ricoeur*, 1913–2005) darbus teksta un valodas hermeneitikā. Hermeneitiskajā tradīcijā nebūt nevalda vienprātība visos jautājumos, tā attīstās iekšējā diskusijā, bet, nenoliedzami, tā ir filosofija par saprašanu, patiesības pieredzi un saprastā interpretāciju.

un veido pasauli, bet mēs saprotam pasauli, izprotot kādu tās daļu.¹⁹

Izceltais fragments spēj gan saglabāt pierību veselumam, gan zināmo apgriezt kājām gaisā un turpināt dzīvot citā interpretācijā. Tas ir neaizsargāts savā izcēlumā, bet reizē spēj būt jauna konteksta (laba vai ļauna, veiksmīga vai neveiksmīga, patiesa vai nepatiesa utt.) radītājs vai arī jau esošā uzturētājs. Arī fotogrāfija ir dzīves mirkļa fragments, un, vērojot tajā fiksēto, mēs esam fotogrāfijas iekļauti. Rolāns Barts (*Roland Barthes*, 1915–1980) ⁶ darbā “*Camera lucida*. Piezīmes par fotogrāfiju” raksta: “Šajā drūmajā tuksnesī man pēkšņi gadās kāds foto, tas mani atdzīvina, un es atdzīvinu to. Lūk, tā man jāsauc tās izraisītais valdzinājums: atdzīvināšana. Foto pašā nav nekā dzīva (es neticu “dzīvajiem” foto), taču tas mani atdzīvina, un tieši tas ir piedzīvojums.”²⁰ Nebūt nepastāv vienots uzskats, kas ir fragments. Postmodernie domātāji uz fragmentu raugās kā uz patstāvīgu, laikmetu izskaidrojošu principu, pat metodoloģisku pieeju. Bodrijārs uzsver, ka mēs atrodamies kultūrā, kurā viss virzās no laba uz labāku, bet tajā pašā laikā – no slihta uz sliktāku, un tas notiek abos virzienos vienlaikus. Katrā no šīm virzībām mēs pamanām kādu izcēlumu, daļu no veseluma, kas uzrunā un lielākā vai mazākā mērā ietekmē dzīves virzību. Ja palūkojamies, kā pašpietiekams cilvēks no personības gadsimtu laikā pārtop par struktūras cilvēku un kā bibliotēka no kultūras un izglītības iestādes pārorganizējas par informācijas tīklojumu, tad veidojas jaunas kopīgas tematiskās saiknes starp konceptiem, kas līdz šim pat šķīstu nesalīdzināmi un vienotā kontekstā neskatāmi.

⁶ Rolāns Barts (*Roland Barthes*, 1915–1980).
<https://www.pinterest.com/pin/8514686787475465/>

¹⁹ *Piektā starpdisciplinārā konference “Fragmentu pasaule”: konferences programma un tēzes. 2022. gada 17. maijs*. Sast., ievada aut. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2022.

²⁰ Barts, R. *Camera lucida. Piezīme par fotogrāfiju*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2006, 30. lpp.

Avoti un literatūra

- Aristotelis. *Nikomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne, 1985.
- Barts, R. *Camer lucida. Piezīme par fotogrāfiju*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2006.
- Baudrillard, J. *Fragments : conversations with François L'Yvonnet*. Routledge, 2004.
- Gadamer, H.-G. *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava, 1999.
- Grāmatas un grāmatnieki. Misiņa bibliotēkas 100. gadadienai. 1885–1985*. Rīga: Zinātne, 1985.
- Herders, J. G. Par cilvēcības dabu. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
- Herders, J. G. Vēstules humanitātes veicināšanai. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
- Hiršs, A. *Persona un personālisms: pārdzīvojot ideālisma sabrukumu. Pirmā latviešu filosofa Jēkaba Oša dzīve un uzskati*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022.
- Jacques Maritain / Emmanuel Mounier. Correspondences 1929–1939*. Ed. J. Petit. Paris: Desclee de Brouwer, 1973.
- Kants, I. Atbilde uz jautājumu: Kas ir apgaismība? No: Kants, I. *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC, [b. g.].
- Kivle, I. *Filosofija: teorētiska un praktiska mācība*. Rīga: Autorizdevums, 2011.
- Kivle, I. Personība postmodernisma laikmetā. *Audzinātājs: Pedagoģiski Sabiedriska Mēnešraksts*, 2012, Nr. 2.
- Meklējiet rakstos! Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130*. Sast. un zin. red. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2018.
- Monier, E. *Personalism*. University of Notre Dame Press, 1989.
- Monteņs, M. de. *Esejas*. Fragmenti no II un III sējuma. Rīga: Zvaigzne, 1984.
- Piektā starpdisciplinārā konference "Fragmentu pasaule": konferences programma un tēzes. 2022. gada 17. maijs*. Sast., ievada aut. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2022.
- Svēts mantojums Rīgai. J. Misiņš un viņa bibliotēka*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002.